

EUGEN SIMION ȘI RESCRIEREA CRITICĂ A IDEII DE MODERNIZARE

Șerban Axinte*

Identificare și distanțare critică

Din lectura scrierilor lui Eugen Simion, se poate deduce faptul că actul interpretativ este fundamentat în mare măsură pe o permanentă glisare între *identificare* și *distanțare critică*, cele două procedee conturând o metodologie *work in progress*. O numesc astfel, deoarece criticul practică interogațiile succesive în scopul clarificării conceptuale. Discursul moderat al lui Eugen Simion implică o mediere a contrariilor prin intermediul căreia se ajunge la respingerea postulatelor și perspectivelor univoce, considerate de unii definitive și inatacabile. După cum se va vedea, criticul nu pune sub semnul întrebării unele precepte din pură plăcere a deliberărilor, cu toate că din numeroase pagini se poate observa că această plăcere e reală. Îl interesează, cu precădere, eficiența practică a unor metode de interpretare și valorizare literară prin *adecvarea la obiect*.

Conceptele pot fi goale de conținut dacă nu au utilitate practică. Din această perspectivă, Eugen Simion se distanțează – după cum se va vedea – de unele modele ale sale, rămânând în spiritul lor, nu și în litera acestora. Lucrarea pune sub semnul întrebării lovinescianismul lui Eugen Simion prin apel la felul în care autorul *Dimineții poezilor* aduce în sistemul său critic unele concepte existente în teoria literară europeană din anii '60. Și în acest caz asimilarea/ absorbția e una mediată de adecvarea la obiect. Numesc acest proces *rescriere critică*, cu toate că nu am în vedere decât parțial semnificațiile conceptului din scrierile unor Marcel Corniș-Pop¹ sau Christian Moraru² ce vizează în primul rând reactualizarea unor opere literare canonice, rescrierea fiind prin excelență originală și independentă în raport cu opera rescrisă. În cazul de față este vorba despre o repunere în discuție și de evaluarea unor idei în alt context socio-cultural decât cel în care au fost enunțate inițial.

Metoda sa – ce presupune, în primă instanță, identificarea cu modelul și, ulterior, distanțarea de acesta – e vizibilă în mai multe lucrări ale sale: în cele două cărți dedicate mentorului de la „Sburătorul”, *E. Lovinescu. Scepticul mântuit*

---

* C.S. II, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Iași; e-mail: serbanaxinte2002@yahoo.com

¹ Marcel Corniș-Pop, *Tentația hermeneutică și rescrierea critică. Interpretarea narativă în zodia poststructuralismului*, traducere de Corina Tiron, Editura Fundației culturale române, București, 2000.

² Christian Moraru, *Rewriting: Postmodern Narrative and Cultural Critique in the Age of Cloning*, State University of New York Press, 2001.

(1971), urmată după o perioadă considerabilă de timp de *Posteritatea critică a lui E. Lovinescu* (2017), dar și în *Întoarcerea autorului. Eseu despre relația creator-operă* (1981), precum și în studiile dedicate relației dintre scris și memorie, *Ficțiunea jurnalului intim* (2001) și *Genurile biograficului* (2002).

Eugen Simion s-a dovedit încă de la debut cât se poate de permeabil la acele idei ce presupun modernizarea literaturii și a gândirii teoretice despre aceasta. În ceea ce privește modele exterioare culturii române, cele provenite din spațiul francez, cu precădere, în ciuda deschiderii sale spre noutate, nu s-a lăsat sedus complet de „mirajul lingvistic”, ca să utilizez expresia fericită a lui Toma Pavel. Structuralismul și poststructuralismul, în mare vogă în anii tinereții sale, au exercitat asupra sa un efect de stimulare a gândirii, păstrând doar ce i s-a părut util demersului său, restul constituind pretext pentru problematizare. Nu-și ascunde admirația pentru scrierile unor Raymond Picard sau Roland Barthes, cu toate că nu le împărtășește decât parțial punctele de vedere.

Mutația relativă a valorilor estetice

Iată ce crede Eugen Simion despre una dintre cele mai cunoscute teorii lovinesciene: „Teoria mutației estetice nu e, firește, de acceptat. Concluziile sunt exagerate, exemplele aduse pot răsturna argumentele criticului, dar ideea de mutație nu trebuie de la început respinsă. Procesul ca atare există și nimeni, privind întinsele osaturi ale literaturii, nu-i poate tăgădui acțiunea. E de văzut *cum* și în *ce* sfere acționează el. Lovinescu are, indiscutabil, dreptate când spune că multe opere își pierd din interes, ca glorie, unanim acceptate ieri, sfârșesc prin a fi banalități neglijabile azi. Însemnătatea lor e strict istorică. E însă aceasta de ignorat într-o cultură?”³, se întreabă Eugen Simion. O a doua întrebare pe care și-o pune criticul este aceea dacă într-adevăr operele reprezentative pentru o anumită perioadă istorică dispar odată cu epoca în care au apărut, așa cum susține Lovinescu. Eugen Simion este de părere că judecata estetică trebuie să țină cont de faptul că istoria nu are doar rolul de a sancționa scrierile ce-și pierd în mare măsură actualitatea, ci are și capacitatea de a le consacra. Judecata estetică se completează prin judecata istorică ce privește fenomenul literaturii în „mobilitatea și ipostazele lui particulare”. Mai mult decât atât, dacă lucrurile sunt privite din perspectiva organicității culturale, ar fi îndreptățită convingerea lui Simion că „operele modeste sunt zidite la temelii operelor reprezentative”, criticul având datoria de a recunoaște valoarea culturală a primelor. Criticul contestă și ideea lovinesciană conform căreia inclusiv capodoperele au de suferit în urma procesului de mutație estetică, în ciuda rezistenței în timp unui anumit schelet ideologic al acestora. Eugen Simion apreciază că: „Sunt autori pe care epocile următoare i-au descoperit și numeroși alții care, impuși în vremea lor, și-au păstrat neștirbită autoritatea. Sigur că multe sensuri particulare,

³ Eugen Simion, *E. Lovinescu. Scepticul mântuit*, vol. I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Grai și Suflet – Cultura națională, București, 1996, p. 138.

aluzii, dispar și, pentru a înțelege textul, în litera lui, e nevoie de un subsol bogat în explicații [...]. Pierzând ceea ce e efemer și accidental, ea păstrează inalterate simbolurile fundamentale, elanurile spre universalitate ce produc atunci ca și acum cea mai vie impresie”. Timpul manifestă capacitatea de a asocia textului sensuri noi, uneori, radical diferite de cele inițiale. Fiecare lectură nouă a unei opere îi conferă acesteia un alt potențial semantic. Critica devine în astfel de cazuri un *act de cunoaștere*. Interpretările multiple sunt o dovadă că nu există o formulă unică, marcată de finitudini rigide, limitate fiind doar datele ei contextuale despre text și autor.

Eugen Simion se desparte și de declarația lui Lovinescu cum că progresul în literatură „nu se poate dezvolta decât în sensul originalității, al specificității și, mai ales, al contemporaneității”. Dar criticul se întreabă în maniera sa caracteristică ce sunt originalitatea și specificitatea proprii literaturii moderne. Acestea două nu ar ține totuși de un anumit *schelet* ideologic, ce se datează repede, nici de un tip de psihologism intrinsec unei anumite perioade. Mai mult, actualitatea unei opere literare nu ține de noutate, ci de capacitatea ei de a exprima destinul individului în raport cu universul, pentru că reprezintă sugestia unei *condiții de existență*. Pe urmele lui G. Călinescu, Simion afirmă că nu trebuie confundat *psihologicul* cu *esteticul* și plăcerea obișnuită cu *emoția estetică*: „*Esteticul* este determinat, între altele, și de coeficientul sensibilității personale. Acesta ne-ar împiedica să mai simțim ceea ce au simțit alții înaintea noastră în fața unei opere literare. Este, deci, un cerc vicios. Iată, așadar, paradoxul în care cade Lovinescu: teoretician al autonomiei esteticului, devine prizonierul determinării psihologice a esteticului”⁴. Nu este însă singurul paradox lovinescian amendat de Simion. Acesta îi reproșează mentorului de la „Sburătorul” că, deși teoretician al genurilor literare, el nu acordă importanța cuvenită genurilor artei atunci când se referă la *mutația valorilor estetice*. Perisabilitatea e o consecință firească a modalităților diferite de utilizare a limbii. Procesul de transformare continuă a acesteia face ca poezia, de pildă, să fie un gen supus datării. Acest fapt nu poate fi valabil în cazul picturii sau sculpturii. Lovinescu ar greși, după cum susține Simion, din cauza incapacității sale de nuanțare manifestată uneori. Creator de concepte, solid argumentate, Lovinescu lasă impresia în câteva situații că încearcă să forțeze „realitățile” literaturii pentru ca teoriile sale să funcționeze fără greș. Din rațiuni de persuasiune ajunge să exagereze proporția unor fenomene, intrând în contradicție cu sine însuși. Cu toate acestea, autorul studiului îi recunoaște în repetate rânduri „scepticului mântuit” rolul esențial pe care acesta l-a jucat în procesul modernizării literaturii române. În ceea ce-l privește pe Eugen Simion, acesta distinge cu luciditate între diferitele atitudini și concepții lovinesciene și reușește să privească lucrurile dincolo de contextele ce au determinat manifestarea lor.

⁴ *Ibidem*, p. 142.

Metoda lui Eugen Simion de abordare a chestiunilor de teorie literară se poate caracteriza – după cum am mai spus – prin refuzul dogmatismelor de orice fel. De asemenea, criticul evită capcana substituirii unui dogmatism printr-un altul. Spiritul interogativ mediază întotdeauna raporturile dintre mai multe „adevăruri” afirmate vocalic de reprezentanții anumitor școli literare și estetice. La Eugen Simion nu avem de-a face cu refuzuri tranșante sau cu certitudini răspicate. El dă mereu impresia că acceptă în primă instanță totul, dar, după cum se dovedește până la finalul raționamentelor, reține până la urmă doar ceea ce rezistă întrebărilor succesive amintite. Discursul său teoretic e camuflat în cel al criticului literar sau, după cum însuși afirmă, „m-am fixat în chip deliberat la jumătatea drumului dintre ele, încercând să trag cu ochiul spre două domenii ale spiritului care și-au întors de multă vreme spatele”⁵. La Eugen Simion, *distanțarea critică și identificarea* nu există în mod autonom, luate separat, ci simultan, chiar dacă în organizarea demonstrațiilor exegetice sau teoretice ele intră în scenă pe rând. Cuvintele lui Jean Starobinski par ilustrative în acest sens: „Traiectul critic se desfășoară, în măsura posibilului, între *a accepta totul* (prin simpatie) și *a situa totul* (prin comprehensiune). În felul acesta ne vom asigura că legea internă a discursului critic rămâne strict *relativă* față de legea internă a operei analizate, trecând de la o dependență iubitoare la o independență atentă. Autonomia noastră (fără de care nu există explicație posibilă) se va întemeia pe relația noastră liber variată în raport cu realitatea invariantă a operei. Distanțarea noastră subiectivă nu e incompatibilă cu o sporire a interesului și a atenției. Doar cu această condiție, critica nu va deveni o « mașină celibatară »: ea va forma cu opera un cuplu”⁶.

Principiul medierii între două poetici contrastive

Principiul medierii între două poetici contrastive, ireconciliabile se verifică prin foarte multe texte critico-teoretice. Mă voi opri asupra aceluia intitulat *Contre Sainte-Proust* din *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă* (1981). *Eul profund și eul social* sunt două „entități” care, în accepțiunea lui Proust, dar și a noii critici franceze, nu suportă condiționări reciproce. Criticul român precizează că intenția sa nu este aceea de a nega faptul că „scriitorul este altul decât omul de lume”, dar nici aceea de a apăra *critica biografică*. El repune în discuție o „disociere justă” cu scopul de a înlătura unele „confuzii” și „intoleranțe”. Ideea lui Marcel Proust, „o carte este produsul altui eu decât acela pe care îl manifestăm în obiceiurile noastre, în societate, în viciile noastre” (*Metoda lui Sainte-Beuve*), este urmărită de Eugen Simion și în alte scrieri semnate de romancierul francez, printre care *Sainte-Beuve și Baudelaire* sau *Sainte-Beuve și Balzac*. O primă concluzie ar fi aceea că problematica în cauză depășește limitele unei simple disocieri estetice, fiind vorba despre o adevărată obsesie. Simion observă că ceea ce

⁵ *Ibidem*.

⁶ Jean Starobinski, *Relația critică*, traducere de Alexandru George, prefață de Romul Munteanu, Editura Univers, București, 1974, p. 39.

susținea Sainte-Beuve nu se deosebea prea mult de ceea ce Balzac cerea de la genul romanesc. Sainte-Beuve afirma că biograful trebuie „să intre în autorul său, să se instaleze în el, să-l facă să trăiască, să se miște și să vorbească; să-l urmărească în interiorul lui și în moravurile lui domestice atât cât este posibil; să-l lege, din toate părțile, de existența reală, de obiceiurile de fiecare zi”⁷. Pe de altă parte, Proust, în încercarea de a-i demonta oponentului său metoda critică, face exact același gen de greșeală ca și Sainte-Beuve. Îi judecă scrisul din perspectiva biografiei acestuia. Așadar, în încercarea de a ridiculiza gustul și metoda lui Sainte-Beuve, Proust însuși procedează saintebeuveian, tot la fel cum Sainte-Beuve este balzacian mai ales atunci când comite „judecăți deplorabile” și inadecvate despre Balzac. (Acest tip de interpretare îl caracterizează pe Eugen Simion). Iar Proust dovedește consecvență în aplicarea acestei metode. Eugen Simion este îndreptățit să se întrebe: „în ce măsură ideea celor două *eurî* se resimte de pe urma inconsecvențelor și discontinuităților acestui complex narator? Căci nu mai este nicio îndoială: cel care narează erorile unei metode încetează a fi un simplu eseist nemulțumit, devenind un veritabil *narator*, iar criticul despre care este vorba devine un veritabil personaj”⁸. Dar înverșunarea lui Proust față de scrisul lui Sainte-Beuve îl face pe Simion să creadă că acest simbol al răului capital din estetica lui Proust are rădăcini în altă parte, nu doar într-o metodă considerată pe bună dreptate inadecvată. Criticul român analizează cu subtilitate aversiunea amintită ce se manifestă la mai multe niveluri ale imaginarului proustian. Nu se limitează doar la comentarea articolelor amintite. Recurge și la fragmentul *Conversation avec Maman*, care îi oferă lui Simion indicii prețioase pentru deslușirea complexului Sainte-Beuve. Concluzia ar fi aceea că lumina prea puternică impusă de biografism reprezintă un instrument venit dinafară menit să distrugă nu doar intimitatea, discreția, inconștientul, ci și *eul profund*, secretul autorului care transformă biografia interioară în operă de ficțiune: „Biografismul este, pe scurt, un instrument de constrângere (constrângerea unei intimități), iar Sainte-Beuve reprezintă imaginea acestei condamnabile indiscreții împotriva discreției esențiale a creatorului”⁹. Așadar, *biografia interioară* ar trece în opera de ficțiune printr-un *proces de ocultare*. Iar „secretul” vizează atât *eul social*, cât și procesul de transformare a lui în *eu ficțional*, care, abia el are capacitatea de a-l exprima pe acel *eu profund* stratificat¹⁰.

⁷ Sainte-Beuve, *Oeuvres*, tome I, 677, Gallimard, 1956, apud. Eugen Simion, *op. cit.*, p. 16.

⁸ Eugen Simion, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă*, Editura Cartea Românească, București, 1981, p. 25.

⁹ *Ibidem*, p. 42.

¹⁰ Am dezvoltat această idee în capitolul *Eugen Simion și medierea contrariilor* din lucrarea *Poetici ale romanului european reflectate în critica românească postbelică*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013.

Relativizarea ideii de noutate

Eugen Simion nu absolutizează teoria lui Proust. Amintește că psihanaliza nu vede o prăpastie între „eul care scrie și eul care trăiește”. Din contră, pune în valoare relația de determinare reciprocă. Psihanaliza ar recupera micimile și viciile omului, ar accepta și o biografie, nu pe cea beuviană, ci pe aceea „esențială, aceea ce se plămădește în străfundurile ființei”. Dar Simion atrage atenția asupra faptului că în lectură psihanalitică atât opera, cât și biografia sunt reduse la o schemă, relația dintre om și operă funcționând ca un „mecanism implacabil”. Criticul român crede că astfel rămâne deoparte chiar „specificitatea creației ca artă”, caracterul ei ireductibil, psihanaliza neasumându-și „universul integral al operei”. Raportându-se la Jean Starobinski, Eugen Simion consideră că „voind să refacă legătura dintre *viață* și *operă*, psihanaliza elimină în fapt *opera* din discuție. [...] În locul operei vorbesc complexe ale celui care a scris-o și, în locul complexelor, vorbește pe larg, coerent, prea coerent pentru a nu părea suspect, analistul care a prins între mâini o pradă de preț, opera, și-o devoră cu satisfacție. El cunoaște trecutul îndepărtat, cunoaște, mai ales, subteranele trecutului, și explică scrierea în așa chip încât scrierea nu-i decât consecința unor accidente vechi. Omul care scrie își lasă mâna condusă de altă mână”¹¹. Dar tot ceea ce vine dispre acel trecut îndepărtat este inclus în operă, dar prin transcenderea „istoriei personale a scriitorului”. Ea este orientată spre operă și nu poate fi despărțită de „viața prezentă a operei” care își inventează viitorul. Ea are, așadar, – consideră Starobinski citat de Simion – un „destin trăit” și un „viitor imaginat”. Opera nu poate fi o simplă consecință a trecutului, ci mai degrabă un mod de anticipare, un act original prin excelență, „un punct de ruptură” din care începe procesul de reinventare. În consecință, Eugen Simion subliniază că „scriind opera, ceva se petrece și în viața creatorului. Biografia lui se deschide în urma actului de a scrie, spre un viitor tot atât de fabulos, necunoscut. Biografia recuperează un trecut (o viață), îmbogățește un prezent și transformă – în mod sigur transformă – existența unui individ. Nu-i o vorbă în vânt că *eul care scrie* modifică, nu știm cu precizie cât și cum, dar modifică, *eul care trăiește*”¹².

La toate acestea se mai adaugă un aspect deosebit de important. Odată cu reinventarea autorului prin operă, aceasta din urmă își redefinește esența prin raportarea la o altă instanță la fel de importantă ca și cea auctorială. Este vorba despre *procesul creator al lecturii*. Opera ar fi în viziunea lui Eugen Simion – viziune influențată de unele reflexii sartriene – o sinteză între creație și percepție. Creația devine completă abia atunci când cititorul descifrând-o, se creează pe sine. Observăm astfel o simetrie între autorul recreat de text și cititorul creator. Între acești doi poli nu poate exista altceva decât spațiul operei care dă timp de înfăptuire – printr-un amplu ocol – acestei duble realizări.

¹¹ *Ibidem*, p. 73.

¹² *Ibidem*, p. 74.

Am văzut că pentru Eugen Simion modernizarea discursului critic relativizează ideea de noutate. Aceasta are capacitatea de a provoca, de a tensiona câmpul ideatic, de a lansa noi interogații critice. Pentru Eugen Simion modernizarea coagulează noi oportunități de aproximare a unui adevăr existențial immanent și multiform. Criticul român ține seama întotdeauna de diferențele de cadru socio-ideologic existente între momentul elaborării tezei sursă și cel în care au loc diversele deliberări în legătură cu aceasta. Practica pune în evidență diversele confuzii de percepție, care nu sunt de fiecare dată creatoare de sens. Literatura rămâne a fi forma predilectă care, nu doar rezolvă antinomiile și contradicțiile, ci se hrănește din acestea conferindu-le unele semnificații ce nu se diluează prin generalizare.

BIBLIOGRAFIE:

Marcel Corniș-Pop, *Tentația hermeneutică și rescrierea critică. Interpretarea narativă în zodia poststructuralismului*, traducere de Corina Tiron, Editura Fundației culturale române, București, 2000.

Christian Moraru, *Rewriting: Postmodern Narrative and Cultural Critique in the Age of Cloning*, State University of New York Press, 2001.

Eugen Simion, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă*, Editura Cartea Românească, București, 1981.

Eugen Simion, *E. Lovinescu. Scepticul mântuit*, vol I, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Grai și Suflet – Cultura națională, București, 1996.

Jean Starobinski, *Relația critică*, traducere de Alexandru George, prefață de Romul Munteanu, Editura Univers, București, 1974.

EUGEN SIMION AND THE CRITICAL REWRITING OF THE IDEA OF MODERNIZATION

Abstract: This paper aims to deduce the main features of Eugen Simion's criticism in relation to his main ideational models. Emphasis is placed on the permanent shift between identification and critical distancing, these two processes contributing to a certain methodology of the interpretative act. Eugen Simion's moderate discourse implies a certain mediation of opposites, thus reaching a rejection of univocal postulates and perspectives, considered definitive and unassailable. However, the Romanian critic does not question some ideas just for the sheer pleasure of deliberation, even though, from numerous pages, it follows that this pleasure might be real. He is mainly interested in the practical efficiency of some methods of literary interpretation and valorization through the suitability to the object. Concepts can be empty of essence if they have no practical utility. From this perspective, Eugen Simion distances himself from some of his models, remaining in their spirit, but not in their letter. The paper calls into question the Lovinescianism of Eugen Simion by

appealing to the way in which the author of *The Poets' Morning* brings into his critical system some concepts existing in the European literary theory of the 60s. And in this case the assimilation / absorption is mediated by the appropriateness to the object. Moreover, assimilation becomes, through this mediation, critical rewriting.

Keywords: *aesthetic mediation, critical rewriting, conceptual interrogations, E. Lovinescu.*